

A Biblia gazdasági és szociál- politikai témájú tanácsai

Az izraeli társadalom

A 12 törzs szövetsége az i. e. 13. század végén alakult ki, ekkor jórészt nomadizáló és félnomád, jórészt még állattenyésztő társadalom volt, amely évszázados harcok után (ez időszak a bírák kora) az i. e. 11. század elejére elfoglalták az egész Kánaánt, és ezzel megtörtént az állandó letelepedés, és párhuzamosan kialakult egy nagybirtokos nemzeti arisztokrácia, és kialakult a földekre és állatokra kiterjedő magántulajdon.

A nomád civilizációkban csak családok vannak, lehetnek gazdagok vagy szegények, de a törzsek nem oszlanak különböző társadalmi osztályokra, sőt még a rabszolgák sem képeznek egy eltérő osztályt, hanem a családok részei. Ugyanez volt a helyzet Izraelben, amíg félnomád életet éltek. A letelepedés azonban lényeges változást hozott, kisvárosi élet alakult ki, a társadalom egy-ége már nem a törzs, hanem a klán, a második törvénykönyv ennek viszonyaira íródott.

Később a hatalom centralizálódott és lényeges változásokat hozott. A király és a hozzá tartozók, akár katonai, akár civil értelemben, a hatóság egy kasztot formált, amelynek érdeke eltért a városok érdekeitől. Dávid hosszú uralkodása alatt (i. e. 1010–970) kialakította egyiptomi mintára az államszervezetet. Dávid fia Salamon (i. e. 970–931) a 12 törzsi terület helyett 12 adó- és közmunka-kerületre osztotta fel az államot, amelyek az év egy-egy hónapjában kötelesek voltak az udvartartás szükségleteiről gondoskodni. A kerületek élén adó- és robotfelügyelők álltak, tevékenységüket egy központi tisztviselő hangozta össze.

Mindenekelőtt az így kialakuló gazdasági élet, az üzleti kapcsolatok és a földek eladása, lerombolta a családok közötti egyenlőséget, néhányan nagyon meggazdagodtak, mások szegénységbe süllyedtek. De nem alakultak ki Izraelben a modern társadalmi osztályoknak megfelelő rétegek meghatározott érdekekkel

LÓRÁNT KÁROLY (1942) mérnök-közgazdász. Az Európai Parlament volt szakértője, 2010–2012 között a Nemzetgazdasági Minisztérium vezető főtanácsosa.

(tőkésék és proletárok vagy nemesek és plebejusok). A levitáknak nem volt földjük, papi szolgálatokat teljesítettek, és adókból (papi tized) finanszírozták őket: „De Lévi fiainak örökségül adok minden tizedet Izraelben szolgálatuk fejében, amit ellátnak, a megnyilatkozás sátora szolgálatának fejében” (Szám 18.21).

A prófétai mozgalom a mindenkire egyaránt kiterjedő szociális igazság nevében léptek fel a földjüket féltő kisbirtokos paraszti tömegek érdekében a királyság és a vele összefonódott főpapság, állami bürokrácia, nagybirtokosok, kereskedők és uzsorások ellen. Az i. e. 8. század közepe óta egyes próféták beszédeit írásban is rögzítették. Oziás uralkodó (i. e. 637–608) a prófétai mozgalmak követeléseinek szellemében intézkedett az adósrabszolgák és a földjüket vesztett parasztok érdekében. Ezek a törvények a mózesi ötödik könyv (második törvénykönyvben található). A második törvénykönyv szerint a helyhatósági ügyek a vének, vagyis a családfők kezében vannak, akik valamiféle tanácsot képviseltek minden faluban, vagy a vezetők lehetnek: a király képviselői, esetleg katonai vezetők. A királyhoz képest ezek szolgák voltak, de a néphez képest előnyöket élveztek: a király néha földeket adományozott nekik. Ezek a két fővárosban, Szamáriában és Jeruzsálemben befolyásos csoportot képeztek. Ezeket lehetett ugyan nemeseknek tekinteni, de nem formáltak nemességet abban az értelemben, hogy egy zárt osztály lettek volna, ahova valaki a születésénél fogva tartozik, és nagy földtulajdona van.

Idegenek

A babiloni fogság (i. e. 597–538) előtti időkben idegenek is jelentős számban voltak Izraelben, de földtulajdonuk nem volt, egyébként az izraelitákra vonatkozó törvények rájuk is vonatkoztak. A Törvény az idegenek befogadását az izraeliták számára erkölcsi kötelességé tette, mert Izrael is idegen volt Egyiptomban. „A veletek lakó idegen olyan legyen számotokra, mint a közületek való, és szeresd úgy, mint saját magadat, hiszen ti is idegenek voltatok Egyiptom földjén. Én vagyok az Úr, a ti Istenetek” (Lev 19:34). Ezek a rassz és vallás szempontjából is az izraelitákhoz hasonló népek az idők során beolvadtak Izraelbe: „A nyolcadik napon kell közületek minden férfinemhez tartozót körülmetélni minden nemzedéken át. A házatokban született szolgát is meg az idegenektől vett rabszolgát is, aki nem tartozik leszármazottaidd közé” (Ter 17.12).

Bérmunkások

Voltak bérmunkások is, szabad emberek, akik meghatározott munkákra szerződtek, ahogy például Lábán is alkalmazta Jákobot. Ezek kezdetben mezőgazdasági munkások voltak, vagy pásztorok (mint Jákob). Az ótestamentum nem beszél a bériükről. Mezopotámiában a munkások keresetüket vagy pénzben, vagy

termékben kapták. Hammurabbinál a fizetségüket havi egy sékel volt a főmunkaidőben és sokkal kevesebb az év többi hónapjaiban. Az éves bér tíz sékel körül volt.

Kézművesek

Az urbanizálódás magával hozta a kézművesség terjedését. Az ószövetségben számos foglalkozást említenek: molnárok, pékek, szövők, borbélyok, fazekasok, lakatosok, ékszerészek, ácsok, kovácsok stb. Ezek családi vállalkozások voltak, a mesterség apáról fiúra szállt. A mesterségek egy-egy utcába vagy egy-egy településre koncentrálódtak, ahol a folytatásukra kedvező feltételek voltak. Az egymás mellett dolgozó, azonos munkájú kézművesek cégeket formáltak a babiloni fogság utáni időkben. Mivel családokból fejlődtek ki, magukat családoknak vagy klánoknak hívták. A babiloni fogság előtt minden lényeges vállalkozás a király kezében volt.

Kereskedők

A magánkereskedők áruikat általában helyben árulták a piacokon, ez az áruforgalom viszonylag szerény volt, és a termelő áruját közvetlenül a fogyasztónak adta. Emiatt nem alakult ki kereskedői réteg. A valódi kereskedelem a föníciaiak kezében volt, akik a Kelet univerzális kereskedő ügynökei voltak.

A külkereskedelem vagy a nagybani kereskedelem királyi monopólium volt. A királyok egymás országában bazárokat állítottak fel, erre kötöttek egymással szerződést. Ilyen kapcsolat volt például Salamon és Sába királynője, Salamon és Tirusz királya között. Kereskedelmi vállalkozások a Vörös tengeren a dél-arábiai aranyban, fűszerben, illatszerek alapanyagaiban gazdag területek felé (Sába királynőjének legendája) terjeszkedtek. Egyiptomból Kis-Ázsiába harci kocsikat, vissza pedig tenyészlovakat szállítottak. A Negev sivatagban rézbányákat nyitottak. Jellemző volt a nagybirtokrendszer, a kisbirtokos parasztság, a hadifogoly-rabszolgaság (ennek súlya mindvégig korlátozott volt).

Rabszolgák

A rabszolgák a háborúban legyőzött ellenfelekből vagy eladott izraelita családtagokból kerültek ki. Ha izraeli adta el családtagját rabszolgaként izraelinek, azt fizetett munkásként vagy látogatóként kellett kezelni, és a hetedik év után szabadon kellett engedni: „Ha testvéred akkor szegényedik el, amikor ki van neked szolgáltatva, és eladja magát neked, ne terheld a rabszolga munkájával. Inkább úgy legyen nálad, mint a zsellér vagy a vendég, s dolgozzék neked a jubileumi

évig. Akkor menjen el gyermekeivel együtt, térjen vissza nemzetségéhez, és kapja vissza atyáinak birtokát. Mert hiszen az én szolgálaim, akiket kihoztam Egyiptomból, nem szabad hát őket rabszolga módjára eladni” (Lev 25.39–42).

Az igazi rabszolgák az idegenek lehettek: „Szolgáitok és szolgálóitok azokból a népekből kerüljenek ki, amelyek körülvesznek benneteket, közülük szerezzetek szolgákat és szolgálókat” (Lev 25.44). A rabszolgáknak azonban – az idegenek is – megvoltak a maguk jogai: „Ha valaki rabszolgájának vagy rabszolganőjének kiüti az egyik szemét, kárpótlásul a szeméért adja vissza szabadságát” (Kiv 21.26). A rabszolgák azonban az izraeli társadalom legfeljebb 10-15 százalékát tették ki, fő tevékenységük a háztartási munka vagy a földeken folyó munka segítése volt, Izraelben nem alakultak ki rabszolgamunkára épülő nagyüzemek, mint a császárkori Rómában.

A kezdetek

A *Biblia* első könyve, a *Genezis* az izraeli törzsi társadalom időszámítás előtti 11. századi viszonyairól szól, míg az újszövetség evangéliumai az időszámítás utáni I. század Rómájának viszonyai között íródtak, tehát a „bibliai kor” mintegy másfél évezredet fog át. A bibliai kor kezdetei egy főleg pásztorkodással foglalkozó nép számára fogalmaz meg szabályokat, míg az evangélisták már egy fénykorát élő világbirodalom keresztény közössége számára adtak erkölcsi és gazdasági tanácsokat.

A *Biblia*, sem az Ó-, sem az Újszövetség nem lázad a fennálló renddel szemben, viszont a gazdagok alapvető erkölcsi kötelességévé teszi a rászorultak megsegítését, mindkét könyv igen hangsúlyosan foglalkozik a szegényebb társadalmi rétegek, az elesettek, az idősek, a szülők megsegítésével, támogatásával. A másik közgazdasági szempontból alapvető vonulat, amely mind az ó-, mind az újszövetségi tanításban megtalálható, az arra való figyelmeztetés, hogy a kölcsönfelvétel kiszolgáltatottá teszi a kölcsönfelvevőt a kölcsönadónak. Az eladósodás már az ókorban is komoly társadalmi probléma lehetett, mert a *Biblia* megoldást is kínál: a jubileumi évet, amikor az adósságot el kellett engedni. A *Biblia* gazdasági jellegű tanácsai elsősorban a becsületességre, a szorgalomra és a bölcsességre, a bölcs döntésekre és az óvatosságra hívja fel a figyelmet. Ezeket a tanácsokat a háztartások, a gazdák számára fogalmazták meg, az uralkodók feladataival viszonylag kevés helyen foglalkozik a *Biblia*, ahol igen, ott elsősorban a bölcsességet emeli ki az uralkodók legfontosabb tulajdonságaként.

A hétnapos munkahét

Az *Ószövetség* első könyve, a *Teremtés* a világ teremtésével és a zsidó nép korai történetével foglalkozik. Ebből a korból származik a munka és a pihenés ritmu-

sának, a hétnapos munkahétnek a rögzítése, hiszen Isten hat nap alatt teremtette a világot, és a hetedikén megpihent: „Isten a hetedik napon befejezte művét, amit alkotott. A hetedik napon megpihent munkája után, amit végzett” (Ter 2.2). Mindezt Mózes második könyve, a *Kivonulás* rögzíti és emeli törvénnyé: „Hat napig dolgozzál és végezd minden munkádat. A hetedik nap azonban az Úrnak, a te Istenednek a pihenő napja, ezért semmiféle munkát nem szabad végezned, sem neked, sem fiadnak, sem lányodnak, sem szolgálóknak, sem szolgálólányodnak, sem állatodnak, sem a kapuidon belül tartózkodó idegennek” (Kiv 20.9–10).

Ókori tervgazdaság

A Teremtés könyvének egyik legfontosabb története az ókori tervgazdaság egy epizódjának leírása, a szűk esztendő előrelátása és az azokra való felkészülés. A fáraó álmot látott: „Hét szép és kövér tehén jött elő a Nílusból, és legelt a füves réten. Utánuk azonban hét más tehén jött elő a Nílusból, csúnya és sovány, és odament a többi tehénhez a Nílus partjára. A csúnya és sovány tehenek felfalták a hét szép és kövér tehenet. Erre a fáraó fölébredt” (Ter 41.1–4). József megfejtette a fáraó álmát: „Íme, hét esztendő következik, amikor Egyiptom egész földjén nagy bőség uralkodik. De utána jön hét ínséges esztendő, s akkor Egyiptom földjén elfelejtik az egész bőséget. Az ínség Egyiptom egész földjét emészteni fogja” (Ter 41.29–30). És rögtön tanácsot is ad: „A most következő hét bő esztendőben az egész termést gyűjtsék össze, a gabonát a fáraó rendelkezésére helyezék magtárba, hozzák a városokba és raktározzák el. A gabona szolgáljon majd készletül az országnak a hét ínséges esztendőben, amely majd rátör Egyiptom földjére. Így az ország nem megy tönkre az éhínség miatt” (Ter 41.35–36).

Tanácsok a családi gazdálkodóknak

A *Biblia*, amennyiben gazdasági kérdésekkel foglalkozik a társadalom összetétele, a gazdálkodás formája miatt a háztartások, illetve a családi gazdaságok számára fogalmaz meg tanácsokat, illetve kötelezettségeket. Mindenekelőtt a szorgalmat dicséri, amikor különösen a *Példabeszédek*ben számos formában fejezi ki a szorgalom fontosságát a jólét megteremtésében. Például: „A tétlenkedő kéz szegénységet teremt, a szorgalmasok keze gazdagságot szerez” (Péld 10.4), vagy „Minden fáradságnak nyereség a vége, az üres fecsegés szűkölködést von maga után” (Péld 14.23). „A szorgalmas tervei biztos nyereséget szereznek, de a mohónak minden vágya csődbe vezet” (Péld 21.5). A *Biblia* szerint a hirtelen harácsoltságot semmivé teszi, aki szép lassan gyűjtöget, az gazdag lesz (Péld 13.11). És aki szorgalmasan műveli a földjét, dúskálni fog a kenyérben, míg aki üres dolgok után futkos, szegény lesz (Péld 28.19).

A szorgalom abban a formában is megtérülhet, hogy a szorgalmas ember magas hivatalhoz juthat: „Ha olyan férfit látsz, aki fürgén intézi a dolgát, az a királyoknak lesz majd a szolgálatára, nem a kicsiket fogja szolgálni” (Péld 22.29). És erre a *Biblia* rögtön egy konkrét példát is felhoz: „Ez a Jerobeám derék ember volt, s amikor Salamon észrevette, hogy ez a fiatalember milyen ügyes a munkában, megtette József háza robotfelügyelőjének” (1Kir 11.28). A tétlenség miatt viszont „meghajolnak a gerendák, és ha nincs gondosság, beázik a háztető” (Préd 10.18).

De nemcsak szorgalomra, hanem kitartásra is szükség van: „Ha elhagyod magad, akkor az erőd gyöngeséggé válik a nélkülözés napján” (Péld 24.10). Ezzel szemben a lusta ember kifogásokat keres, például: „A lusta azt mondja: Oroszlánkölyök van az úton, és oroszlán a terek közepén!” (Péld 26.13). Az Újszövetség ehhez képest elég határozottan ítéli el a lustákat, amikor azt mondja, hogy „aki nem dolgozik, ne is egyék”. Pál apostol volt az, aki a korai keresztény közösségeket szorgalomra buzdította, és úgy látszik, erre ismételtlen szükség volt, hiszen a Tesszalonikiaknak írt II. levélben azt mondja: „Már amikor nálatok voltunk, meghagytuk nektek, hogy aki nem akar dolgozni, ne is egyék” (2Tessz 3.10).

A szorgalom dicsérete mellett a *Biblia* óv a kapzsiságtól. A Prédikátor például azt mondja, hogy: „Aki szereti a pénzt, az sohasem kap elég pénzt, és aki szeretet szerezni, annak sohasem elég a jövedelme. Ez is hiábavalóság!” (Préd 5.9). Ezt Pál apostol is megerősíti a zsidóknak írott levelében: „Ne legyetek kapzsisok, elégedjétek meg azzal, amitek van” (Zsid 13.5).

A *Biblia* a becsületes életre hív fel: „Jobb az igazságos úton szerzett kevés, mint a nagy haszon becstelenség árán” (Péld 16.8). Mindemellett azonban kellő óvatosságra, elővigyázatosságra, tartalékok képzésére van szükség. Az okos előre látja a bajt, a balgák azonban nem: „Amikor az okos bajt lát, elrejtőzik, a balgák továbbmennek, aztán kárát vallják” (Péld 27.12). Hasonlóképpen a bölcs tartalékot képez nehezebb időkre, vagy váratlan eseményekre: „A bölcs lakásában van tartalék és olaj, de a bolond ember ezt is, azt is csak lenyeli” (Péld 21.20). A *Biblia* arra is figyelmeztet, hogy a gazdagság nem marad fenn mindörökké, minden generációnak meg kell érte dolgoznia: „Mert nem marad meg a vagyon örökre, s nem száll a tartalék apáról fiúra” (Péld 27.24).

Az összefogás ereje

A *Biblia* sok helyen buzdít az összefogásra, emeli ki az összefogás erejét, például a Prédikátor mondja:

„Jobban járnak, akik ketten vannak, mint a magányos, mert fáradozásuk meghozza jutalmát. Ha elesetek, az egyik a másikat fölsegítheti. De jaj a magányosnak: ha elesik, nincs senki, aki fölsegítené! És ha valaki megtámadja az egyiket, ketten szállnak vele szembe. Mi több: a háromágú kötél nem szakad el egyhamar” (Préd 4.9-10,12).

Fontos mások véleményének meghallgatása

A Példabeszédekben a *Biblia* azt tanácsolja, hogy a terveinket célszerű másokkal is megbeszélni: „Tanácsot kérve vedd latra terveidet, okos vezetéssel viselj háborút!” (Péld 20.18), mert: „M megbuknak a tervek, ha nem vitatják meg őket, sok tanácsadóval létrejön a dolog” (Péld 15.22). Miközben a *Biblia* a szorgalomra, szerénységre, becsületre ösztönöz, nem feledkezik meg arról sem, hogy a való világ nem mindig jutalmazza a szorgalmat, vagy bünteti a gazemberséget, és hogy az ember sorsának alakulásában a véletleneknek is nagy szerepük van: „Láttam továbbá a nap alatt: nem a gyorsak győznek a futásban, és nem a hősök a harcban, így a kenyeret sem a bölcsék szerzik meg, s a gazdagságot sem az okosak, és nem is a hozzáértőké a kegy. Sokkal inkább az idő és a sors éri utol őket mind” (Préd 9.11). Ezt tovább erősíti a Zsoltárok könyve: „Irigység fogott el a gonoszakkal szemben, látva, mily jól megy soruk a bűnösöknek. Nem gyötri őket a szenvedés, testük egészséges és erővel teli. A halandók bajából nem éreznek semmit, másoknak kínjait nem ismerik” (Zsolt 73.3–5). „Lám, ilyenek a bűnösök: növelik hatalmukat és élnek háborítatlanul” (Zsolt 73.12).

A vállalkozásoknál szükség van a kalkulációra

A *Biblia* erősen tanácsolja, hogy mielőtt valaki egy vállalkozásba kezd, végezzen pontos kalkulációt, hogy be tudja-e fejezni: „Aki tornyot akar építeni, nem ül-e le előbb, hogy kiszámítsa a költségeket, vajon futja-e pénzéből, hogy fel is építse? Nehogy azután, hogy az alapokat lerakta, de befejezni nem tudta, mindenki, aki csak látja, kicsúfolja” (Lk 14.28–29). De ezt már Lukács, az evangélista mondja, és nagyon valószínű, hogy sokkal inkább az egyház, mintsem egy kőtorony építésére gondol. Viszont azt az Ószövetség is tanácsolja, hogy mielőtt valaki házat építene, vagyis élvezné a vagyonát, előbb azt meg kell alapoznia: „Vállalkozásodat alapozd meg odakinn, készítsd elő kinn a szántóföldön, s aztán fogj hozzá házat építeni” (Péld 24.27).

Az ókori társadalmakban az árakat az uralkodók általában rögzítették, tehát csalni inkább a méréseknél lehetett, ezért hívja fel a *Biblia* a figyelmet arra, hogy: „Legyen hiteles a mérleged, hiteles a súlyod, hiteles a mértéked, hiteles a vékád” (Lev 19.36). Úgy látszik az árukkal való spekuláció már az ókorban is dívott, ezért mondja a *Biblia*, hogy: „Aki tartogatja gabonáját, azt átkozza a nép, ha áruba bocsátja, áldás száll fejére” (Péld 11.26). Persze a spekuláció nem mindig válik be, nemritkán felsülnek vele, az a bibliai idők óta máig sem változott: „Nagyra van az ember elméje a csőd előtt, a dicsőséget alázat előzi meg” (Péld 18.12). Úgy látszik, a magántulajdon szentségének megteremtése az izraeli törzsi társadalomban sem ment könnyen, valószínűleg ezért mond súlyos ítéletet a Kivonulás könyve a tolvajok felett: „Ha a tolvajt tetten érik, amikor áttöri a falat, és úgy megütik, hogy belehal, a vérét nem kell megtorolni. De ha már napkelte után

történt, akkor a tolvaj vérét meg kell torolni. Annak viszont teljes kárpótlást kell fizetnie. Ha nincs miből megtennie, őt magát kell eladni, és úgy kifizetni, amit ellopott. Ha a lopott állatot még élve megtalálják nála, akár szarvasmarha, akár szamár vagy juh, a kétszeresét kell visszaadni” (Kiv 22.1-3).

A Biblia a hitelezésről és az eladósodásról.

Jubileumi év – Bibliai tanács: óvakodj az eladósodástól

A Biblia sokat foglalkozik a kölcsönzéssel, a kamatfizetéssel és az eladósodással. Az már a bibliai idők még viszonylag fejletlen pénzgazdálkodása között is nyilvánvalóvá vált, hogy a kölcsönvevő kiszolgáltatottá válik a kölcsönadóval szemben: „A gazdag uralkodik a szegények fölött, a kölcsönzőnek szolgálja lesz a kölcsönkérő” – mondja a Példabeszéd (Péld 22.7). Ám a hitelezők egész népek felett uralkodhatnak: „Az Úr, a te Istened megáld téged, amint megígérte, úgy-hogy minden népnek kölcsönözhetsz, neked azonban nem kell kölcsönt kérned, így számos népen uralkodhatsz, ők azonban nem uralkodhatnak rajtad” (MTörv 15.6). Ugyanezen okból a Biblia nem ajánlja a kezesség vállalását sem: „Ne tarts azokkal, akik kezüket adják, akik adósságért jótállást vállalnak. Hogyha semmid sem lesz, amiből fizetnél, még az ágyadat is elviszik alólad” (Péld 22.26-27). Ugyanis, aki kezességet vállal, könnyen csapdába kerül: „Fiam, ha kezességet vállaltál másért, idegennek adtad a kezed, s így szád szava által törbe estél, ha foglyává váltál saját szavaidnak, akkor, hogy szabadulj, fiam, ezt tegyed, mert embertársad kezébe kerültél: Menj, siess és zaklasd embertársadat. Ne hunyd be szemedet álomra, a szempilládat ne hagyd elszunnyadni! Mint zerge a hálóból, szabadítsd ki magad, vagy mint a madár a törből!” (Péld 6.1-5).

Az Ószövetség általában tiltja a haszonszerzés célját szolgáló kölcsönzést: „Ne kölcsönözz neki pénzt azért, hogy hasznot húzz belőle, sem pedig ételt, hogy kamatostul kapd vissza” (Lev 25.37). Ez a rendelkezés azonban elsősorban a törzsbeliekre vonatkozik, az idegenektől (nem törzsbeliektől) viszont lehet kamatot kérni: „Testvérednek ne adj kamatra sem pénzt, sem élelmet, sem egyebet, amit kamatra szokás kölcsönözni. Az idegentől kérhetsz kamatot, de testvéredtől ne fogadj el kamatot, s az Úr, a te Istened megáldja kezed minden munkáját azon a földön, amelyre bevonulsz, hogy birtokodba vedd” (MTörv 23.20-21). Ugyanezt megerősíti a Kivonulás könyve is: „Ha a népből való szegénynek, aki közötted él, pénzt kölcsönzöl, ne viselkedj vele szemben uzorás módjára. Ne követelj tőle kamatot” (Kiv 22.24).

A Biblia arról is rendelkezik, hogy a napközben vett zálogot estére vissza kell adni: „Ha embertársad köntösét zálogba veszed, napszálltakor add vissza neki. Ez az egyetlen takarója, amelybe beburkolja testét. Különben mi alatt hálna? Ha hozzám kiált, meghallgatom, mert irgalmas vagyok” (Kiv 22.25-26).

A jubileum éve

Az ókorban rendszeres gyakorlat volt, hogy az uralkodók időről időre jubileumi évet hirdettek, amikor elengedték az adós hátralékát, a föld visszakerült eredeti tulajdonosához, az adórszolgák hazatérhettek családjukhoz. A *Biblia* kétféle időpontot ad meg a jubileumi évre. Az egyik, amelyik egyértelműen a saját népből származó rabszolgákra vonatkozik (akik általában elszegényedés, eladósodás miatt kerültek rabszolgasorba), hétéves ciklus, a rabszolga hat évig szolgál, de a hetedik évben szabadon kell bocsátani. Ezt a törvényt Mózes II. könyvének (Kivonulás) 21. fejezete fogalmazza meg: „Ha héber rabszolgát vásárolsz, hat évig szolgáljon neked. A hetedik évben el kell bocsátanod. Váltásdíj nélkül váljék szabaddá. Ha egyedül jött, egyedül bocsásd el. Ha házas volt, menjen vele a felesége is. De ha gazdája adott neki feleséget, és ez fiaikat meg lányokat szült neki, akkor az asszony a gyermekekkel együtt a gazdáé marad, s neki egyedül kell elmennie. De ha a rabszolga kijelenti: szeretem a gazdámat, feleségemet, gyermekeimet, és nem akarok szabaddá válni, akkor gazdája vigye őt Isten elé, és állítsa az ajtóhoz vagy az ajtófélfához. Gazdája fúrja át a fülét egy árral, s attól kezdve mindenkorra rabszolgája marad” (Kiv 21.2–6).

A jubileumi év azonban nemcsak a rabszolgákra, hanem a pénzkölcsönökre is kiterjed: „Minden hetedik évben adj haladékot. A haladék jegyében így kell eljárni: a hitelező engedje el a kölcsönt, amit embertársának adott, ne szorongassa sem embertársát, sem testvérét, ha az Úr (tiszteletére) kihirdetik a haladékot. Az idegent szorongathatod, de amid testvérednél van, azt engedd el” (MTörv 15.1–3). Ugyanakkor a II. Törvénykönyv 15. fejezetének 18. pontja a rabszolgák felszabadításáról általánosságban beszél, vagyis nem korlátozza azt a héber rabszolgákra, és a szabadon bocsátás indokaként azt említi, hogy hat év alatt a rabszolga már kétszeresen is megszolgált az árát: „Ne essék nehezedre, ha szabadon kell engedned. Mert hisz hatévi szolgálata a kétszerese egy munkás bérének. S ezenfelül az Úr, a te Istened is megáld mindenben, amit csak teszel” (MTörv 15.18). Ugyanis ebben az időben egy férfirabszolga átlagos ára 35 sékel volt, míg egy bérmunkás évi bére 10-12 sékel körül mozgott, tehát a rabszolga hat év alatt több mint kétszeresét szolgált le az árának.

A hétéves ciklus mellett azonban volt egy ötvenéves ciklus is, ami úgy tűnik, a földtulajdonra vonatkozott, amelyet ötven év után vissza kellett származtatni eredeti tulajdonosának: „Számolj hét évhetet, hétszer hét esztendőt vagy hét évhét idejét, negyvenkilenc évet. A hetedik hónapban, a hónap tizedik napján szólaltasd meg a harsonát: az engesztelés napján fújd meg a harsonát az egész országban. Legyen ez jubileum számotokra: mindenki kapja vissza birtokát, mindenki térjen vissza családjához” (Lev 25.8–10).

A Biblia szociális intézkedései

A Biblia nem lázad a fennálló társadalmi rend ellen, viszont a gazdagok és jó-módban élők kötelességévé teszi a gyengék és elesettek segítségét, erről a Biblia szinte valamennyi könyvében valamilyen formában szó esik. A segítség egyik módja a termények egy részének a mezőn hagyása, ahogy ezt a *Leviták könyve* is tanácsolja: „Ha elérkezik az aratás országokban, ne vágd le egészen a földig és ne szedd össze, ami aratáskor ott marad, hanem hagyd ott a szegényeknek és az idegennek. Én vagyok az Úr, a ti Istenetek” (Lev 23.22). Hasonlóképpen: „Ne böngészd át szőlőtőkéidet, és ne szedeged föl a fürtről lehullott szemeket. Hagyd ott a szegényeknek és az idegennek. Én vagyok az Úr, a te Istened” (Lev 19.10).

A rokonok segítése kötelező: „Ha veled élő testvéred nyomorba jut, és nincs biztosítva a megélhetése nálad, akkor segítsd úgy, mint az idegent és a vendéget, s maradjon veled” (Lev 25.35). Az elhalt testvér feleségéről gondoskodni kell: „Ha testvérek laknak együtt, és meghal egy közülük, és nincs annak fia: a megholtak felesége ne menjen ki a háztól idegen férfiúhoz; hanem a sógora menjen be hozzá, és vegye el őt magának feleségül, és éljen vele sógorsági házasságban” (MTörv 25:5). De segíteni kell általában az éhezőket és a szegényeket: „Törd meg az éhezőnek kenyeredet, és a hajléktalan szegényt fogadd be házába. Ha mezítelent láatsz, öltöztess föl, és ne fordulj el embertársad elől!” (Iz 58.7). És akkor is segíteni kell, ha valakit nyomorgatnak, mert Jeremiás szerint: „Ezt mondja az Úr: Hozzatok igazságos ítéletet; szabadítsátok ki a nyomorgatottat nyomorgatója kezéből; az idegent, az árvát és az özvegyet ne nyomjátok el, óvakodjatok az erőszaktól, s ne ontsatok ártatlan vért ezen a helyen” (Jer 22.3). Mert sajnos, ahogy azt a *Második Törvénykönyv* írói elég világosan látták: „...a szegény nem fogy ki a földről, azért én parancsolom néked, mondván: Örömet nyissd meg kezedet a te szűkölködő és szegény atyádfiának a te földeden” (MTörv 15:11).

A levitáknak külön adomány járt: „Minden harmadik évben különítsd el az az évi termésből a tizedet, és tedd a kapud elé. Aztán menjen a levita, aki nem kapott veled részt és örökséget, a városban lakó idegen, árva és özvegy, s egyen jóllakásig, hogy az Úr, a te Istened megáldjon kezéd munkájában, s mindenben, amibe csak belefogsz” (MTörv 14.28–29).

A rabszolgák komoly védelemben részesültek a bibliai korban, még akkor is megvédehették őket, ha uruktól elmenekültek: „Ha egy rabszolga urától hozzád menekül, ne szolgáltsd ki urának. Maradjon körödben, azon a helyen, amelyet valamelyik városodban kiválaszt magának, ahol jól érzi magát. Nem szabad sanyargatnod” (MTörv 23.16–17). A rabszolga bántalmazását egyes esetekben a törvény megtorolta: „Aki rabszolgáját vagy rabnőjét bottal úgy megveri, hogy az a keze alatt meghal, azt meg kell torolni. De ha a szolga még egy vagy két napig életben marad, akkor a gazdát nem kell megbüntetni, mert az ő tulajdona volt” (Kiv 21.20–21). Ha azonban a rabszolgának csak a szemét vagy a fogát verték ki, még jól is járhatott: „Ha valaki rabszolgájának vagy rabszolganőjének

kiüti az egyik szemét, kárpótlásul a szeméért adja vissza szabadságát. Ha rabszolgájának vagy rabszolganőjének a fogát veri ki, kárpótlásul a fogáért adja vissza a szabadságát” (Kiv 21.26–27).

A rabszolgának eladott lányokra külön szabályok vonatkoztak: „Ha valaki a lányát eladja rabszolgának, az ne kapja úgy vissza a szabadságát, mint a (férfi) rabszolgák. Ha nem tetszik gazdájának, aki a maga számára kiszemelte, akkor engedje, hogy kiváltsák. Ahhoz nincs joga, hogy idegen embernek eladja és így megcsalja. Ha a fia számára szemelte ki, bánják vele a lányok jogai szerint. Ha második asszonyt vesz magának, az elsőtől nem tagadhatja meg az ételt, a ruhát és a háztartási jogot. Ha ezt a hármat megtagadja tőle, az eltávozhat, és nincs kártalanításra kötelezve” (Kiv 21.7–11).

A *Biblia* társadalmában az asszonyoknak a gyermeknevelésen túlmenően számos feladatuk volt, de meg is becsülték őket. A derék asszony: „Előteremti a gyapjút és a kendert, és mindent beszerez, ügyes kézzel. Bár még éjszaka van, már fölkel, és ellátja a háza népét eledellel, szolgálólányait egy egész napra valóval. Szántóföld után néz, és meg is szerzi, szőlőt telepít a keze munkájából. Kinyújtja a karját a guzsaly után, és a kezével megfogja az orsót” (Péld 31.13, 15, 16, 19). Mindezekért viszont elismerés jár: „Magasztaljátok keze munkájáért, a városkapuknál dicsérjék tetteit!” (Péld 31.31). A városkapu volt a közösség összejöveteleinek színtere.

Az Újszövetségben a szegények támogatása már inkább erkölcsi és nem törvényi kötelezettség: „Mindenki elhatározásának megfelelően adjon, ne kellenül vagy kényszerűségből, mert Isten a jókedvű adakozót szereti” (2Kor 9.7). Lukács is azt mondja: „Adjatok, és akkor ti is kaptok. Jó, tömött, megrázott és túlsorduló mértékkel mérnek öletekbe. Mert amilyen mértékkel ti mértetek, olyanul mérnek majd nektek is” (Lk 6.38). Az Újszövetség különösen a saját család támogatására hív fel, erről is szól Pál apostolnak Timótheushoz írt első levele: „Ha valamely özvegynek gyermekei vagy unokái vannak, ezek tanulják meg, hogy elsősorban saját családjuk tagjaira legyen gondjuk, és róják le hálájukat szüleik iránt, mert ez kedves az Isten előtt” (1Tim 5.4), mert „aki övéinek, főleg háza népének nem viseli gondját, az megtagadta hitét, és rosszabb a hitetlennél” (1Tim 5.8).

A munkás megérdemli a bérét

A *Biblia* szociálpolitikai vitákban gyakran idézett passzusa, amikor az Írás azt mondja, hogy a „munkás megérdemli a maga bérét”. A Máté és Lukács evangéliumában is előforduló utalás azzal kapcsolatos, hogy Jézus tanítványait hit-tértítésre küldi, az útra nem kell élelmet vinniük, mert ételüket, italukat megszolgálják majd ott, ahol őket befogadják: „Maradjatok ott, abban a házban, és azt egyétek és igyátok, amijük van. Mert a munkás megérdemli a maga bérét. Ne járjatok házról házra” (Lk 10.7). Pál a Kolosszeieknek írott levelében sokkal

általánosabban megismétli a szolgák jogos és méltányos bérezését: „Gazdák, adjátok meg szolgálótoknak ami jogos és méltányos. Gondoljátok meg, nektek is van Uratok a mennyben” (Kol 4.1).

Miért adatik annak, akinek van?

Ez a Máténál és Lukácsnál is olvasható példabeszéd a *Biblia* értelmezése szerint az Isten által az embernek adott talentumról, tehetségről és annak hasznosításáról szól, ugyanakkor egészen jól leírja a kapitalista világrendszer működésének alapvető igazságát: akinek van, annak adatik, akinek nincs, attól azt is elveszik, amije van, és vannak, akik ott is aratnak, ahol nem vetettek. A történet szerint (Mt 25.15–29) egy ember idegenbe készült. Összehívta szolgálait, s rájuk bízta vagyonát. Az egyiknek öt talentumot adott, a másiknak kettőt, a harmadiknak csak egyet, kinek-kinek rátermettsége szerint, aztán útra kelt. Aki öt talentumot kapott, menten elkezdett vele kereskedni, s másik ötöt nyert rajta. Ugyanígy az is, aki kettőt kapott, másik kettőt szerzett. Aki egyet kapott, elment, ásott egy gödröt, és elrejtette urának pénzét. Hosszú idő elteltével megjött a szolgák ura, és számadást tartott. Aki öt talentumot kapott, és felmutatta a másik öt talentumot dicséretben részesült, és mind a tíz talentum az övé lett, hasonlóképpen járt, aki a két talentumot megkétszerezte. Végül jött az is, aki csak egy talentumot kapott. Ez így beszélt: Uram, tudtam, hogy kemény ember vagy. Aratsz, ahol nem vetettél, és gyűjtesz, ahol nem szórtál. Ezért félelmemben mentem, elástam a földbe talentumodat. Itt van, ami a tiéd. Te mihaszna, lusta szolga! – kiáltott rá ura. – Tudtad, hogy ott is aratok, ahol nem vettem, s ott is gyűjtök, ahol nem szórtam. Oda kellett volna adnod pénzemet a pénzváltóknak, hogy megjövet kamatostul kaptam volna vissza. Vegyétek el tőle a talentumot, és adjátok oda annak, akinek tíz talentuma van! Mert annak, akinek van, még adnak, hogy bőven legyen neki; akinek meg nincs, attól még amije van is, elveszik.” A példabeszéd – amely ellentétben áll a *Biblia* számos más parancsával – nem annyira erkölcsi tanulságul szolgál, mint inkább az élet valóságára utal. Ez a kettősség gyakran előfordul a *Bibliában*, miközben becsületességre buzdít, hogy majd a jó emberek elnyerik jutalmukat, gyakran megfogalmazza, hogy a gazemberek sokszor jobban élnek, mint a becsületesek.

Az Újszövetség hangsúlyozza a felettes hatalmaknak való engedelmességet

Pál a Rómaiaknak írott levelében a feljebbvalóság és a fennálló rend tiszteletére és engedelmességre hívja fel az ottani keresztény közösség figyelmét: „Mindenkinek vesse alá magát a fölöttes hatalomnak. Mert nincs hatalom, csak az Istentől, ami van, azt Isten rendelte. Ezért aki a hatósággal szembeszáll, Isten rende-

lésének szegül ellene. Az ellenszegülő pedig magára vonja az ítéletet” (Róm 13.1–2). Mindez az adófizetésre is vonatkozik: „Adjátok meg mindenkinek, ami jár neki: akinek adó, annak az adót, akinek vám, annak a vámot, akinek hódolat, annak a hódolatot, akinek tisztelet, annak a tiszteletet” (Róm 13.7). A szolgák is engedelmeskedjenek uruknak: „Szolgák, engedelmeskedjetez mindenben testi uraitoknak, ne látszatra szolgáljátok őket, mint akik emberek tetszését keresik, hanem egyenes lélekkel, az Úr félelmében” (Kol 3.22).

FORRÁSOK

- 1) *A katolikus Biblia*. Esztergom, 1996, Szent István Társulat. <http://mek.oszk.hu/00100/00176/html/>
- 2) Roland de Vaux: *Ancient Israel: Its Life and Institutions*. Grand Rapids, Mi, 1997, Wm. B. Eerdmans Publishing.
- 3) Hahn-Kákósy-Komoróczy: *Az ókor története, II. Az ókori kelet története*. Budapest, 1974, Tankönyvkiadó.

